CZU: 159.97.07:340.63 **DOI:** https://doi.org/10.5281/zenodo.7350796

NORMA ȘI PATOLOGIA ÎN REGLAREA COMPORTAMENTULUI

Veronica CALANCEA
Republica Moldova

Baza expertizei psihologo-judiciare este constituită din activitatea de psihodiagnostic al expertului. Necesitatea utilizării cunoștințelor psihologice speciale bazate pe orientarea sistemică apare la organele de urmărire juridică anume atunci când nu au posibilitatea să obțină cu ajutorul mijloacelor din dotare date obiective referitor la particularitățile psihice ale activității persoanei cercetate. Aceste date pot fi obținute doar în rezultatul cercetării psihodiagnostice desfășurate de către un psiholog profesionist.

Cuvinte-cheie**:** *comportament, judiciar, normă, patologie, personalitate, psihopatologie, reglare*.

NORM AND PATHOLOGY IN THE REGULATION OF BEHAVIOR

The basis of the psychological-judicial expertise is constituted by the psychodiagnostic activity of the expert. The need for the use of special psychological knowledge based on systemic orientation arises at the legal investigation bodies, specifically when they do not have the opportunity with the help of the equipment provided to obtain objective data regarding the psychological peculiarities of the activity of the person under investigation. These data can be obtained only as a result of psychodiagnostic research, conducted by a professional psychologist.

Keywords**:** *behavior, justice, norm, pathology, personality, psychopathology, regulation*.

Activitatea de psihodiagnostic a expertului-psiholog are specificul său incontestabil, condiționat de momentul intersectării cu activitatea organelor de urmărire judiciară. Acest specific reiese din poziționarea activității psihodiagnostice a expertului-psiholog, fiind determinat de necesitatea utilizării cunoștințelor psihologice speciale pentru studierea diverselor părți ale psihicului uman cu scopul rezolvării corecte a întrebărilor apărute în domeniul judiciar.

Obiectul cercetării expertizei psihologice sunt particularitățile și dereglările structurii și dinamicii activității psihice, care au importanță juridică și provoacă anumite urmări legale.

În majoritatea tipurilor obiectuale ale expertizei psihologo-judiciare, obiectul atenției devin caracteristicile psihicului, care dereglează capacitatea persoanei supuse expertizei de a indeplini o oarecare activitate presupusă de dreptul penal și formulată în anumite criterii juridice.

Prin urmare, principiul metodologic de bază al cercetării activității psihice a persoanelor supuse expertizei este orientarea sistemică. Pentru concretizarea particularităților orientării sistemice în expertiza judiciară este necesar de a analiza problemele normei și patologiei în reglarea comportamentului [1].

Putem evidenția trei orientări operaționale fundamentale în acest plan. Trebuie de subliniat, că ele sunt utilizate practic concomitent, doar că în dependență de situații în prim-plan pot fi unele elemente sau altele.

Prima abordare poate fi denumită de diagnostic. În manifestarea sa marginală astfel de abordare aduce la înțelegerea deosebirilor dintre normă și patologie de tip calitativ. Conform acestei abordări, există un lanț „caractere normale – caractere accentuate – caractere psihopatice" în care nu întâmplător centrală devine noțiunea de caracter, nu de personalitate, deoarece în psihologie cu orientarea diagnostică sunt legate în primul rând manifestările instrumentale ale caracterului și temperamentului. În psihiatria judiciară aceasta este așa-numitul model axial, construit după principiul măsurării profunzimii dereglărilor psihice. Astfel, una dintre opțiunile care necesită a fi luate în considerare referitor la problema privind norma și patologia particularităților psihicii rezidă în abordarea acestora prin prisma noțiunii „norme calitative" (sau altfel numite „norme statistice") [2].

Altă abordare poate fi denumită ca evaluativă. În limitele manifestării sale, această abordare presupune patologia ca patologie socială, deoarece comportamentul normativ/adaptiv presupune socializarea și adaptarea la mediul înconjurător. Regulamentul referitor la deosebirile dintre normă și patologie este văzut ca social sau evaluativ, ilustrează bine istoricul apariției opiniilor asupra problemei psihopatiei. Sunt cunoscute încercările de a introduce termenul „sociopatie". La baza înțelegerii psihopatiei ca „anetopatie" la fel stau particularitățile sociale, lipsa vinovăției, lipsa sentimentului iubirii, lipsa conștiinței.

În psihiatria judiciară astfel de orientare este necesară, de exemplu, la alegerea tipului de proceduri de constrângere cu caracter medical, la evaluarea „pericolului social" al pacienților care au săvârșit fapte periculoase pentru societate. Astfel, altă variantă de relaționare a normei cu patologia particularităților psihice ale persoanei este noțiunea de „norme sociale".

A treia abordare a problemei privind norma și patologia vizează studierea structurii psihice (a particularităților structural-dinamice ale sferei motivaționale, emoționale, volitive ș.a.). În centrul atenției acestei abordări sunt înțelegerea deosebirilor dintre normă și patologie, ca deosebiri în structura psihicului, motivației, comportamentului. Patologia este reprezentată ca o dereglare a structurii normale a funcțiilor psihice, ca o tulburare sistemică. Într-o astfel de abordare în prim-plan este poziționată „norma sistemic-structurală".

Deci, problema normei și patologiei se rezumă la trei elemente:

1) cu ajutorul schimbărilor calitative – abordarea măsurabilă;
2) cu ajutorul evaluărilor sociale – abordarea evaluativă;
3) cu ajutorul deosebirilor stabilite în organizarea sistemic-structurală a proceselor psihice – abordarea explicativă.

Noțiunea „normă" din poziția dreptului penal este definită ca norma reglării comportamentale sau ceea ce stă la baza activității psihice. La diverși subiecți ai expertizei această normă este completată cu un anumit conținut de sens și se evidențiază ca norma reglării comportamentului criminal la inculpați sau ca norma reglării conștientizării comportamentului vinovatului și capacitatea de a elabora anumite acțiuni ale victimei față de inculpat. Anume păstrarea, la persoanele supuse expertizei, a normelor urmărite pe parcursul cercetării le permite acestora să fie pe deplin membri ai procesului penal. Cu alte cuvinte, dacă nu atingem aspectele ontologice și gnoseologice ale problemei de normalitate, atunci, în plan practic, această noțiune este descrisă în dreptul penal în calitate de diverse criterii juridice și formulată în noțiunile psihologice ale capacităților de a efectua anumite activități de către persoanele supuse expertizei, cu scopul de a scoate în evidență particularități generalizate ale reflectării lumii externe și reglării comportamentului [3].

Necesitatea trecerii în revistă a influenței patologiei psihice asupra reglării normale a comportamentului necesită în primul rând orientare explicativă, analiză sistemică și evaluare expertizantă a structurii psihice.

Orientarea sistemic-structurală a expertizei psihologo-judiciare este valorificată printr-un șir de principii metodologice.

Analiza pe niveluri a comportamentului și activității. Scopul final al cercetării psihologo-judiciare este analiza reglării comportamentului și activității persoanelor expertate (inculpatul, martorul, victima) și necesită evaluarea sistemică a structurii ierarhice a comportamentului și a activității. În psihologia contemporană există o multitudine de orientări pentru studierea motivației comportamentale, dar în calitate de schemă mai generalizată poate fi luată schema comportamentală elaborată în domeniul psihologiei criminologice care reflectă cele mai importante elemente ale genezei comportamentale [4].

Prima etapă și totodată unitatea cu cea mai mare pondere în motivația comportamentală este formarea personalității cu o anumită orientare socială. Cele mai importante valori ale persoanei, aspirațiile sociale presupun orientarea de bază a formării motivației actuale situative, dar nu presupun un conținut sigur al motivelor concrete ale comportamentului și planificarea acțiunilor. Între „nucleul" personalității și acțiunile sale există o corelație statistică semnificativă cu o probabilitate destul de înaltă, dar care nu întotdeauna este vizibilă la prima vedere.

Următorul nivel – *formarea motivației concrete a persoanei.* În apariția și alegerea motivelor concrete ale activității persoanei ca factori importanți sunt aptitudinile și capacitatea adecvată de a corela momentele subiective cu necesitatea obiectivă prezentă, legătura și relațiile dintre realitatea înconjurătoare și necesitatea prezentă la moment. Ultima presupune prezența neapărat a imaginii adecvate integre a situației la subiect. Pe baza acesteia are loc alegerea motivelor actuale concrete și stabilirea scopului activității, inclusiv elaborarea schemelor comportamentale.

Între motivație și acțiune este încă un element – planificarea și luarea deciziilor. La baza acestei etape de formare a comportamentului stă procesul psihologic de orientare pe scop, adică alegerea și stabilirea scopurilor, spre a căror îndeplinire și va fi orientată acțiunea. Una dintre structurile de personalitate de bază, care participă la orientarea spre scop, este autoevaluarea. La planificare, persoana trebuie să evalueze particularitățile sale și aptitudinile necesare pentru atingerea scopului și să le coreleze cu condițiile obiective ale situației sale.

Ultima etapă – *procesul realizării hotărârii luate*, alegerea metodei de atingere a scopului. La fiecare etapă are loc evaluarea subiectivă ca funcție de autocunoaștere, pe de o parte, și conștientizarea realității înconjurătoare, pe de altă parte. La baza corelării acestor evaluări are loc controlul personal al formării fiecărei etape a motivării comportamentului și rezultatelor corespunzătoare controlului relaționării fiecărui element din structura ierarhică a formării comportamentului.

Corespunzător nivelurilor de organizare a comportamentului și activității este necesar de studia și structura ierarhică a persoanei. În prim-plan pot fi evidențiate diverse niveluri ale integrării persoanei, care influențează asupra anumitor elemente ale genezei motivaționale. Astfel, valorile personalității, fiind conștientizate și acceptate de persoană ca motive principale ale activității sale vitale în cumulare cu structura generală a motivelor personalității, cu ierarhia lor, au o importanță determinantă la formarea motivației situaționale concrete. Caracterul și temperamentul, care determină în mare măsură aspectele instrumentale ale motivației (posibilități tipice ale acțiunilor, nu de conținut), influențează asupra etapelor de luare a deciziilor și de realizare a scopurilor. Trăsăturile de personalitate, care reflectă particularitățile sferei motivaționale, la fel și manifestările instrumentale, determină, în dependență de situații, nivelul activității.

Alte două grupe de circumstanţe determină încă un şir de obiective, spre care se orientează expertiza psihologo-judiciară:

- starea psihică deosebită a subiectului cercetat promovează în calitate de obiectiv calificarea ei, stabilirea gravităţii afectării cu caracter patologic sau

nepatologic, a factorilor care au provocat-o;

- influenţa perturbărilor psihice asupra comportamentului învinuitului, victimei, martorului, reclamantului, pârâtului, manifestat în momentul infracţiunii, în procesul cercetării penale, al dezbaterilor judiciare, solicită aprecierea forţei şi a calităţilor fenomenelor psihice cu caracter distorsionant.

Aceste obiective determină scopul de bază al expertizei psihologo-judiciare – aprecierea prin aplicarea unor cunoştinţe teoretice şi abilităţi practice a stării de responsabilitate a persoanei cercetate [5].

Se prezintă ca deosebit de dificilă identificarea cauzelor şi condiţiilor psihologice; în primul rând, deoarece frecvent acestea nu sunt conştientizate pe deplin nici de actorii procesului (învinuit, martor şi victimă), ceea ce duce la relatarea unor motive cu caracter social-plauzibil, iar, în al doilea rând, competenţa agenţilor judiciari în domeniul psihologiei este insuficientă pentru a clarifica asemenea momente. Importanţa expertizei psihologo-judiciare în rezolvarea acestei dileme este evidentă. Psihologul-expert poate realiza un portret deplin al personalităţii învinuitului, determinând motivaţia comportamentului infracţional şi caracterul mărturiei victimei.

Referințe:

1. LEȘ, A. *Criminologie și psihologie criminologică: devianță, psihopatologie, sexualitate*. București: Editura Universitară, 2022. 254 p.
2. САФУАНОВ, Ф.С. *Судебно-психологическая экспертиза в уголовном процессе*. Москва: Эксмо, 1998. 118 с.
3. ДМИТРИЕВА, Т.Б., САФУАНОВ, Ф.С. *Медицинская и судебная психология. Курс лекций: Учебное пособие*. Москва: Генезис, 2016. 376 с.
4. BUTOI, T.B. *Interogatoriul: psihologia confruntării în procesul judiciar*. Ghid teoretic și practic pentru psihologi criminaliști, procurori, judecători de instrucție și polițiști anchetatori. București: Pro Universitaria, 2019. 220 p.
5. MATEESCU, M., BUTOI, T., BUTOI, A., SĂNDULESCU, M. *Masterat interdisciplinar: Elemente de asistență victimală. Expertiză psiho-legală. Consiliere psihologică*. București: Pro Universitaria, 2022. 396 p.

Date despre autor:

Veronica CALANCEA, psiholog, IMSP Spitalul Clinic Municipal "Timofei Moșneaga", Chișinău, Republica Moldova

E-mail: calancea@yandex.ru

ORCID: 0000-0001-6994-8279